

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ
СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Малюга Леся Юріївна

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Ткачук Анжеліка Олегівна

*доктор філософії в галузі права,
завідувач аспірантури та докторантури,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Євроінтеграційний курс України потребував модернізацію підготовки здобувачів вищої категорії, що передбачало запровадження нових правил функціонування аспірантури (збільшення строку навчання аспірантів, створення освітньо-наукових програм та їх акредитацію, розширення відповідальності наукових керівників та ін.) і зміну порядку захисту дисертаційного дослідження. 12 січня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (далі – Порядок). Він замінив тимчасовий порядок захисту PhD-дисертацій, який діяв у 2019–2021 роках. Проте, у зв'язку з дією воєнного стану в Україні, 21 березня 2022 року було ухвалено зміни до Порядку, які передбачали не враховувати під час обчислення строків, які визначені ним, період дії воєнного стану, а також наступні три місяці після його припинення або скасування.

Аналізуючи наукову літературу, необхідно зазначити, що у світі відсутній єдиний механізм підготовки докторів філософії, а тому, і немає єдиної системи організації захисту дисертацій. В Україні, після успішного виконання здобувачем ступеня доктора філософії освітньо-наукової програми, відбувається атестація здобувача ступеня доктора філософії разовою спеціалізованою вченою радою у формі публічного захисту ним дисертації відповідності результатів його наукової роботи

вимогам освітньо-наукової програми. Нова процедура захисту дисертацій передбачає розгляд дисертації разовою радою, яка утворюється ЗВО з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації здобувача і складається з п'яти дослідників, кожен з яких має бути фахівцем із теми представленого дослідження. Компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження, які опубліковані протягом останніх 5 років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук).

На практиці діючий новий Порядок зменшив кількість бюрократичних процедур, що пов'язані із захистом дисертації, скасував затвердження атестаційної справи здобувача у МОН, але, натомість, створив і нові проблеми здобувачам та учасникам дисертаційного процесу, оскільки встановив окремі сумнівні вимоги та обмеження, які будуть проаналізовані.

1. Потребують вдосконалення норми щодо компетентності членів разової спеціалізованої ради у частині вимог про 3 наукові публікації високого рівня. У науковців виникає запитання «Чи здатен молодий здобувач привнести новизну у досить вузьку тематику дослідження, якщо п'ятеро досвідчених науковців вже мають як мінімум по три статті з цієї тематики? [1]. На практиці виникає ситуація, коли науковці, які потенційно можуть стати головою разової ради або рецензентами, вимушені опублікувати статті за темою, яка є дуже звуженою до тематики досліджень, або опубліковувати такі статті у співавторстві між собою. Бувають випадки, коли напрямами досліджень (наприклад, медичне право, ІТ право, кібербезпека) є новими, вузькими або малодослідженими і на всю країну наявна маленька кількість науковців, які мають публікації за вузькою новою тематикою і працюють в межах одного ЗВО, що унеможливує створення разової ради. Такі ситуації примушують науковцо-педагогічних працівників штучно звужувати тематику досліджень наукових публікацій відповідно до тематики дисертації здобувача. На нашу думку, дана вимога обмежує ЗВО у підготовці докторів філософії та потребує удосконалення про наукові публікації у частині вимоги про компетентність членів разової ради за науковим напрямом у певній галузі наук, а не за тематикою дослідження здобувача. Або залишити вказані вимоги щодо тематики дослідження тільки для опонентів.

2. Потребують вдосконалення норми щодо рецензентів, якими, згідно Постанови, можуть бути особи, які за основним місцем роботи працюють науково-педагогічним або науковим працівником закладу, в якому утворена разова рада, мають науковий ступінь та є компетентним

вченим за тематикою дослідження здобувача. Дана норма унеможливує залучення практиків, які мають відповідну кваліфікацію, науковий ступінь, вчене звання (раніше або на момент атестації працюють за сумісництвом на науковій /науково-педагогічній посаді) та достатню кількість публікацій та практичний досвід за тематикою дослідження. На нашу точку зору, необхідно передбачити умови залучення таких осіб до атестації без обмеження «штатним» статусом, а також, іноземних фахівців.

3. Процедура створення ради передбачає технічне внесення даних про членів разової ради через систему Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. На практиці багато часу необхідно для введення інформації про членів ради, оскільки відсутня можливість пошукової системи за прізвищем науково-педагогічного працівника, а тільки по алфавіту у межах працівників конкретного ЗВО. На нашу думку, додавання пошукової системи значно пришвидшить внесення інформації у систему.

4. Одним із суттєвих аспектів є запланований час підготовки. Освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії має бути такою, щоб здобувачеві вистачило часу для проведення дослідження і написання змістовної роботи. Це передбачає в тому числі індивідуальний підхід до навчання аспіранта, який в наших умовах буває просто неможливо реалізувати. Заклади вищої освіти іноді вимагають, щоб аспірант обов'язково вклався у термін аспірантури та подав дисертацію в межах терміну, оскільки тоді заклад не несе відповідальності за буцімто нецільове використання коштів на його підготовку. Це також призводить до того, що тексти дисертацій готуються поспіхом, а звіти про них мають більше значення, ніж їхній зміст.

5. Пункт 3 Порядку позбавляє здобувача можливості захистити дисертацію у ЗВО, в якому він навчався, якщо відповідна ОНП не акредитована. Такий здобувач для захисту дисертації має перевестися або поновитися у закладі, який має акредитовану програму. На сьогоднішній день відсутня процедура переведення або поновлення в ЗВО, який має акредитовану ОНП, для аспірантів, які навчаються за кошти державного бюджету. Відповідно, у таких випадках, за здобувачем при переведенні не зберігається бюджетне місце і він має начатися тільки на умовах контракту. Дане питання потребує унормування, оскільки частина 5 статті 46 Закону України «Про вищу освіту» закріплює це повноваження лише за МОН, тому необхідне прийняття Порядку відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти.

6. Важлива проблема, що впливає на якість підготовки науковця, стосується строків захисту дисертації. До 31.12.2023 року дисертацію дозволено захищати і після закінчення навчання в аспірантурі. Але з 01.01.2024 року, відповідно до постанови КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» від 19 травня 2023 року, до завершення навчання в аспірантурі необхідно, щоб захист відбувся. Підготовка в аспірантурі завершується отриманням диплома доктора філософії після публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді. Особа, яка була відрахована із закладу у зв'язку із завершенням навчання за відповідною освітньо-науковою програмою без захисту дисертації, може вступити до закладу повторно. Зазначені положення не передбачають продовження строку для захисту від обставин, які не залежать від здобувача (хвороба членів ради, смерть або інші обставини). А на практиці таких випадків дуже багато. На нашу думку, дані зміни, які набудуть чинності з 2024 року, потребують доопрацювання з метою продовження строків захисту із зазначених вище підстав та можливістю захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії після завершення навчання в аспірантурі. Ці обмеження прямо суперечать меті підготовки докторів філософії, закріпленій у документах Європейського простору вищої освіти, частиною якого є Україна. Аспірант є не другорядним учасником освітнього процесу, а повноцінним «вченим, який здійснює фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі», як це визначено статтею 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Права на належне визнання власної кваліфікації, на академічну свободу – фундаментальні для дослідника. Право на свободу вибору темпу здобуття освіти закріплене статтею 6 Закону України «Про освіту». Запровадження складних організаційних і фінансових перешкод для реалізації цих прав не є належним визнанням аспіранта як дослідника, тому є не виправданими [2].

Таким чином, з моменту прийняття згаданої постанови в Україні у ЗВО і наукових установах, що отримали ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому рівні вищої освіти, розпочалася атестація докторів філософії за європейською моделлю. Змінюючи у контексті євроінтеграційного вибору України процес захисту дисертацій та здобуття ступеня доктора філософії, важливим є виокремлення факторів, які впливають на процедуру підготовки та атестації докторів філософії:

I. Зовнішні фактори:

1. Стандарти вищої освіти зі спеціальності для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. На сьогодні затверджено стандарти з 20 спеціальностей, що складає майже половину від всіх ліцензованих спеціальностей, за якими здійснюється підготовка в аспірантурі.

2. Акредитація освітньо-наукових програм – система державного контролю якості вищої освіти, яка підтримується процедурою комплексної оцінки діяльності закладів вищої освіти.

II. Внутрішні фактори:

1. Якість та мобільність освітньо-наукових програм для задоволення ринку праці.

2. Система управління якістю у закладі вищої освіти, яка відповідає затвердженим нормативним документам на рівні держави та спирається на Європейський досвід розбудови вищої освіти, у тому числі на спільну декларацію міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» і Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

3. Сучасна матеріально-технічна база, на якій базується інноваційний освітній процес.

4. Міжнародне співробітництво. Для успішної інтеграції у європейський науковий простір є вкрай необхідною співпраця з міжнародними інституціями.

Введення воєнного стану в Україні негативно вплинуло на всі сфери життєдіяльності та наведені нами фактори, зокрема, на підготовку та атестацію кадрів вищої кваліфікації. Здійснене внесення змін до законодавства, що регулює перехід на нові засади функціонування аспірантури в Україні, з одного боку, – покладає на ЗВО вимогу, щодо забезпечення нової інформаційної та методичної підтримки здобувачів ступеня доктора філософії, а з іншого – вимагає значних зусиль від аспірантів, адже при зарахуванні на навчання процедура атестації була інакше прописана законодавцем.

Література:

1. PhD-Порядок: досвід застосування та перспективи вдосконалення. URL: <https://svit.kpi.ua/2023/02/06/phd-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81/>

2. Нові правила захисту дисертації доктора філософії: що не так? URL: <https://www.skeptic.in.ua/phd-thesis-defense-rules-gone-wrong/>